

- તેમાં બે પક્ષકારો હોય છે ખરીદનાર કે સેવા મેળવવા અને વેચનાર કે સેવા આપનાર.
- તેથી વપરાશ માટે વસ્તુઓ કે સેવાઓ મેળવવામાં આવે તેને ધંધો ગણી શકાય નહિં.
- ઉત્પાદન અને વિતરણની પ્રવૃત્તિનો ધંધામાં સમાવેશ પાય છે, કારણ કે તેમાં નફાના આશયથી વિનિમય થતો હોય છે.

(2) ધંધાના સામાજિક હેતુઓ સમજવો.

- ધંધાના સામાજિક હેતુઓ (Social Objectives of Business) :
- ધંધો સમાજને લાભ મળે તે હેતુથી કેટલાક સામાજિક હેતુઓને મહત્વ આપે છે.
- કોઈ પણ ધંધાકીય પ્રવૃત્તિ સમાજમાં જ શરૂ થાય છે, સમાજમાં રહીને વિકસે છે, વૃદ્ધિ પામે છે.
- આથી ધંધાની સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારી છે.
- સમાજ વગર ધંધાનું અસ્તિત્વ અશક્ય છે.

- આને કારણે ધંધાના નકા સિવાયના હેતુઓનું મહત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.
- ધંધાના કેટલાક સામાજિક હેતુઓ નીચે મુજબ છે :
 - (i) સામાજિક જવાબદારીનો હેતુ (Objective of Social Responsibility) :
- સામાજિક જવાબદારીના ઘ્યાલની આવશ્યકતા, સરકારી નિયંત્રણો, ગ્રાહક જગૃતિ, ગ્રાહક શિક્ષણ, ગ્રાહક સંગઠન અને સામાજિક સભાનતાને કારણે ઉદ્દ્દેશી છે.

- સમાજનાં વિવિધ જીથોના હિત પ્રત્યે સભાન રહેવાની જરૂરિયાત ઉદ્ભવી છે.
- ધંધાકીય એકમ સાથે સમાજનાં વિવિધ જીથો કે વિવિધ વર્ગો સંકળાયેલા હોય છે.
- સમાજના વિવિધ વર્ગોમાં શેરહોલ્ડરો, કર્મચારીઓ, ગ્રાહકો, લેણદારો, હરીક્ષે, સરકાર અને સમાજનો સમાવેશ થાય છે.
- આ જુદા જુદા વર્ગોનાં હિત અલગ અલગ હોય છે.

- આથી તેમના પ્રત્યેની જવાબદારી ઘોગ્ય રીતે જળવવામાં આવે તેમજ દરેકનું હિત જળવાય તે મહત્વની બાબત છે.
- ધંધાએ વિવિધ કાનૂનોનું પાલન કરવું પડે છે. જેમ કે, કારખાનાનો કાયદો, પ્રદૂષણ નિયંત્રણાનો કાયદો, કર્મચારી કલ્યાણાનો કાયદો, ગ્રાહક સુરક્ષાનો ધારો, ગુમાસ્તા ધારો, પ્રોવિડન્ડ ફંડનો કાયદો વગેરે.

- (i) રોજગારીની તક પૂરી પાડવાનો હેતુ (Objective of Providing Employment opportunity) :
 - ભારત જેવા વિકાસશીલ દેશમાં બેરોજગારી કે બેકારીની સમસ્યા ખૂબ જ મહત્વની છે.
 - વસ્તીવધારા અને શિક્ષણના વ્યાપને કારણે બેરોજગારીનું પ્રમાણ ઉત્તરોત્તર વધતું જાય છે.
 - ધંધાની સ્થાપના અને વિકાસ દ્વારા આ સમસ્યા ફરજ થઈ શકે છે.

- ધણા ધંધાકીય એકમો રોજગારી પૂરી પાડવા અને ચાલુ રોજગારી બંધ ન થાય તે હેતુથી ઉભાં શવેલાં હોય છે. દિ. ત., ખાઈ ગ્રામોદ્યોગ પંચ જેવી સંસ્થાઓ ગૃહઉદ્યોગો અને લઘુઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન આપી રોજગારીની તક વધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે.
- સરકાર પણ આર્થિક રીતે પછાત વિસ્તારમાં ઉદ્યોગો સ્થાપવા માટે પ્રોત્સાહનો પૂરા પાડે છે. આથી બેરોજગારોને રોજગારીની તક મળે છે.

(ii) ગુણવત્તાવાળી વस્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડવાનો હેતુ

(Objective of Providing Quality Goods and Services) :

- ધંધાનો સમાજના લોકોને ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ અને સેવાઓ સરળ રીતે પૂરી પાડવાનો હેતુ હોય છે.
- આથી સમાજના લોકો તેમની જરૂરિયાતો સંતોષી શકે છે.

- આ હેતુથી રસોઈમાં વપરાતા મસાલા, ઠંડા પીણા અને ખાદ્ય પદાર્થોનું ઉત્પાદન કરતા એકમોએ ઉચ્ચતમ ગુણવત્તાના ધોરણોનું પાલન કરવું જોઈએ.
- સામાજિક હેતુઓ અપનાવતાં ધંધાકીય એકમો ગ્રાહકોને વાજબી કિંમતે વસ્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડવા પ્રતિબદ્ધ હોય છે.
- દા. ત., વસ્તુના વેચાણ પણીની સેવા, વસ્તુની ગોઠવણીની સેવા તેમજ ગ્રાહકના ઘર સુધી વસ્તુ પહોંચતી કરવાની સગવડ વળે.

(iv) વાજબી વેપારી રીતરસમો અનુસરવાનો હેતુ

(Objective of observing Fair Trade Practices) :

➤ ધંધાકીય એકમો ગ્રાહકો અને સમાજના કલ્યાણ માટે વાજબી વેપારી રીતરસમો અપનાવવાનો હેતુ ધરાવે છે. જેમ કે, વસ્તુના કાળાબજાર ન કરવા, વસ્તુનો સંગ્રહ ન કરવો, ગેરરસ્તે દોરતી જાહેરાતો ન કરવી, વસ્તુની કૃત્રિમ અછિત પેદા ન કરવી વગેરે.

(v) અન્ય સામાજિક હેતુઓ (Other Social Objectives) :

➤ ઉપર દર્શાવેલ સામાજિક ઉદ્દેશો ઉપરાંત ધંધાના અન્ય સામાજિક હેતુઓ હોઈ શકે છે. જેમ કે, સમાજમાં ધંધાકીય એકમે પ્રતિષ્ઠા સ્થાપવી, ઉત્પાદનક્ષેત્રે નવાં સંશોધનો અપનાવવા, ધંધાનો વિકાસ કરવો, રાષ્ટ્રીય આર્થિક વિકાસમાં ફાળો આપવો અને સરકારને સહકાર આપવો, કર્મચારીઓને વેતન તેમજ અન્ય સગવડો પૂરી પાડવી, સભ્યોનો આર્થિક ઉત્કર્ષ કરવો, કર્મચારી કલ્યાણ યોજનાઓ અપનાવવી વગેરે.

(3) “સમાજ વગર ધંધાનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી.” - ધંધાના

સામાજિક હેતુઓના સંદર્ભમાં વિધાન સમજાવો.

- કોઈ પણ ધંધાકીય પ્રવૃત્તિ સમાજમાં જ શરૂ થાય છે,
સમાજમાં રહીને કિક્સે છે, વૃદ્ધિ પામે છે તેમજ તેનો અંત
પણ સમાજમાં જ આવે છે.
- આથી ધંધાકીય પ્રવૃત્તિ અને સમાજને એકબીજાથી અલગ
પાડી શકાય નહિ.
- ધંધો અને સમાજ એ બંને પરસ્પરનાં અલિઝ અંગ છે.

- સમાજ વગર ધંધાનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી. સમાજ છે તો ધંધો છે.
- ધંધાનો વિકાસ સમાજનાં વિવિધ અંગો અને સંસ્થાઓને આભારી છે.
- ધંધાને તેનાથી આવક પ્રાપ્ત થાય છે.
- આર્થિક ક્ષેત્રોનો વિકાસ સમાજને આભારી છે.
- ધંધાથી સમાજને વસ્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડીને પોતાનો નફો કે સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

- આર્થિક અને સામાજિક પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન આવતાં ધંધાના હેતુઓમાં પણ ફેરફાર થતાં જાય છે.
- આધુનિક સમયમાં મહત્વમાં નફાના હેતુને બદલે અન્ય હેતુઓ સ્વીકારવામાં આવે છે.
- ધંધાએ આથી સમાજનાં વિવિધ વર્ગો જેવાં કે માલિકો, ગ્રાહકો, કર્મચારીઓ, લેણદારો, સરકારનાં હિતને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાની પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે.

- આ હેતુથી આધુનિક સમયમાં ધંધાકીય એકમોએ કેટલાક સામાજિક હેતુઓને મહત્વ આપવું પડે છે.
- જેમ કે, સામાજિક જવાબદારીનો હેતુ, રોજગારીની તક પૂરી પાડવાનો હેતુ, સમાજના લોકોને ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડવાનો હેતુ, વાજબી વેપારી રીતરસમો અનુસરવાનો હેતુ, સમાજસેવાના કાર્યક્રમમાં ભાગ લેવો, નાણાકીય મદ્દ કરવી, વગેરે.

➢ જે ધંધાકીય એકમો આ પ્રકારનાં સામાજિક હેતુઓને
અપનાવતાં નથી તેવાં એકમો સમાજમાં લાંબા સમય સુધી
ટકી શકતા નથી. આમ કહી શકાય કે સમાજ વગર ધંધાનું
અસ્તિત્વ શક્ય નથી.

(4) ધંધાકીય જોખમ એટલે શું ? ધંધાકીય જોખમ ઉદ્વચાનાં કારણો જણાવો.

- ધંધાકીય જોખમનો અર્થ (Meaning of Business Risk) :
 - આધુનિક સમયમાં દરેક ધંધાકીય એકમો એવા પર્યાવરણમાં કાર્ય કરે છે કે જે તેમના નિયંત્રણમાં હોતું નથી.
 - ધંધાકીય એકમને આંતરિક તેમજ બાહ્ય જોખમો અસર કરે છે.
 - ધંધામાં નકાની અનિશ્ચિતતા કે નુકસાન થવાનું જોખમ રહેલું છે.

- ભવિષ્યના અનિશ્ચિત બનાવોની નક્કા પર અસર થાય છે.
આમ કહી શકાય કે, “ધંધાકીય જોખમો સામેનું વળતર એટલે
નક્કો.”
- જોખમ એટલે નુકસાનની શક્યતા.
- ધંધાકીય જોખમ એટલે પ્રતિકૂળ બનાવ બનવાની શક્યતા કે
ધંધામાં જે નુકસાનની શક્યતાને મહત્વમ બનાવે છે અને
લાભ કે વળતરની શક્યતાને લધુત્વમ બનાવે છે.

- ધંધાકીય જોખમો ઉદભવવાનાં કારણો (Causes of arising Business Risks) :
 - ધંધાકીય જોખમો નીચેનાં કારણોને લીધે ઉદ્ઘેરે છે :
 - ❖ હરીકાઈ (Competition) : ધંધામાં હરીકાઈનું જોખમ વધુ રહેલું છે.
 - હરીકો ધંધામાં પ્રવેશતાં હરીકાઈનું પ્રમાણ વધે છે, જેની સીધી અસર ધંધાના નકા પર થાય છે.

- હરીફાઈને કારણે જાહેરાત તેમજ અન્ય ખર્ચમાં વધારો થાય છે.
 - હરીફ કંપનીના બજાર-પ્રવેશથી વસ્તુ કે સેવાની ઉંમત ઘટાડવી પડે છે.
 - પરિણામે નકામાં ઘટાડો થાય છે.
- ટેકનોલોજિકલ ફેરફારો (Technological Changes) :
- આધુનિક સમયમાં ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં અનેક નવાં નવાં સંશોધનો થતાં રહે છે.

- આને કારણે ઉત્પાદનપદ્ધતિ, યંત્ર, સાધન વગેરેમાં ફેરફાર કરવા પડે છે.
- જીનાં યંત્રોની જગ્યાએ નવાં યંત્રો વસાવવાં પડે છે.
- ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓના ઉત્પાદન માટે જીની ટેકનોલોજીને બદલે નવી ટેકનોલોજી અપનાવવી પડે છે.

□ वैकल्पिक पेदाशोनो भय (Danger of Alternative Products) :

- दिनप्रतिदिन टेक्नोलॉजुना क्षेत्रे शोधघोरोने कारणे ग्राहको वैकल्पिक पेदाशोनी पसंदाई करे छ. ए. त., रेडियोने स्थाने टेलिविजन, साइकलने स्थाने बाइक के स्कूटर, फाउन्टन पेनने स्थाने बोलपेन वगैरे.

□ માંગની અનિશ્ચિતતા (Uncertainty of Demand):

- વસ્તુની માંગ અનિશ્ચિત છે.
- ઘણી વાર માંગમાં વધારો થાય છે, તો ઘણી વાર માંગમાં ઘટાડો થાય છે.
- માંગની અનિશ્ચિતતાને કારણે ધંધામાં જોખમ ઉલ્લં થાય છે.
- ગ્રાહકોની આવક, પસંદગી, રૂચિ, વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર, કુગાવો વગેરેને કારણે વસ્તુની માંગ અનિશ્ચિત બને છે.
- માંગની અનિશ્ચિતતાની અસર ધંધાના નકા પર થાય છે.

કાયદા (Laws) :

- સરકાર વિવિધ બાબતો અંગે કાયદા કરે છે. એ. ટી., ગ્રાહકો, કામદારો, ઉદ્યોગ, પ્રદૂષણ નિયંત્રણ વગેરે માટેના કાયદાઓ.
- આવા કાયદાઓ ધંધાકીય એકમ માટે જોખમ ઉલ્લંઘન કરે છે.

(5) ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર વચ્ચેનો તફાવત આપો.

તફાવત ના મુદ્દા	ધંધો	વ્યવસાય	રોજગાર
1. અર્થ	નાઝાના હેતુથી થતી આર્થિક પ્રવૃત્તિને ધંધો કર્યો છે.	વિશેષ નિષ્ણાત સેવા આપી બદલામાં કીના સ્વરૂપમાં નાણાકીય વળતર મેળવવાના હેતુથી થતી આર્થિક પ્રવૃત્તિને વ્યવસાય કર્યો છે.	શારીરિક કે માનસિક સેવાઓ આપી બદલામાં નિશ્ચિત નાણાકીય વળતર મેળવવાના હેતુથી થતી આર્થિક પ્રવૃત્તિને રોજગાર કે નોકરી કરે છે.

2. કાર્યનું સ્વરૂપ	ગ્રાહકને નાણાંના બદલામાં વસ્તુ કે સેવાનો પુરવઠો પૂરો પાડવામાં આવે છે.	વ્યવસાય કરનાર ફીના બદલામાં વિશેષ નિષ્ણાત સેવાઓ પૂરી પાડે છે.	કરાર અને નિયમો અનુસાર શારીરિક કે માનસિક સેવા પૂરી પાડવામાં આવે છે.
---------------------------	---	--	--

3. વળતર કે બદલો	ધંધાના માલિક વળતરરૂપે નફો મેળવે છે.	વિશિષ્ટ સેવાના બદલામાં વળતરરૂપે કી મળે છે.	કાર્ય કરવાના બદલામાં વળતરરૂપે પગાર, મજૂરી કે દરમાયો મળે છે.
4. લાયકાત	ધંધા માટે કોઈ ખાસ ચોક્કસ તાલીમ મેળવવાનું કે વિશેષ ચોગ્યતા મેળવવાનું જરૂરી નથી.	વ્યવસાય માટે શૈક્ષણિક લાયકાત, ખાસ ચોક્કસ તાલીમ અને વિશિષ્ટ જ્ઞાન મેળવવાનું જરૂરી છે.	રોજગારમાં જે પ્રકારનું કાર્ય કરવાનું હોય તેને અનુરૂપ જરૂરી લાયકાત હોવી જરૂરી છે.

5. મૂડી	જે પ્રકારનો અને સ્વરૂપનો ધંધો હોય તે મુજબ મૂડીની જરૂરિયાત પડે છે.	વ્યવસાયની સ્થાપના કરતી વખતે મર્યાદિત પ્રમાણમાં મૂડીની જરૂરિયાત પડે છે.	રોજગારમાં કોઇ પ્રકારની મૂડીની જરૂરિયાત પડતી નથી.
6. જોખમ	ધંધામાં નક્ષાની અનિશ્ચિતતા અને નુકસાન થવાનું જોખમ છે.	વ્યવસાયમાં નક્કી કરેલી ફીની રકમ ન મળવાનું જોખમ છે.	નિશ્ચિત ચોક્કસ વેનન કે પગાર મળે છે. તેથી કોઇ પ્રકારનું જોખમ નથી.

<p>7. માલિકી હિતની ફેરબદલી</p>	<p>ધંધામાં માલિકી હિત ની ફેરબદલી થઈ શકે છે.</p>	<p>વ્યવસાયમાં માહિરી હિતની ફેરબદ ધઈ શકતી નથી.</p>	<p>માલિકી ન હોવાશી ફેરબદલીનો પ્રશ્ન ઉદ્દેશવતી નથી</p>
---	---	---	---

૮.	ધંધામાં વિવિધ કાયદાકીય જોગવાઈઓનું પાલન કરવું પડે છે	વ્યવસાયમાં જેનો વ્યાવસાયિક સંગઠને નક્કી કરેલ આચારસંહિતાના નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.	રોજગારમાં માલિક સાથે કરેલ કાર અનુસારના નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.
----	---	--	---

9. મૂળભૂત ઉદ્દેશ

ધંધાનો મૂળભૂત
ઉદ્દેશ નો
મેળવવાનો છે.

વ્યવસાયનો
મૂળભૂત ઉદ્દેશ
સેવાઓ પૂરી
પાડી ફીની
આવક
મેળવવાનો છે.

રોજગારનો
મૂળભૂત ઉદ્દેશ
પગાર કે વેતન
મેળવવાનો છે.

(6) ઉદ્યોગનો અર્થ આપી તેના પ્રકારો જણાવો.

□ ઉદ્યોગનો અર્થ (Meaning of Industry);

- જ્યાં મોટે ભાગે ઉત્પાદનની પ્રવૃત્તિ થતી હેઠ તે પ્રવૃત્તિ ઉદ્યોગ તરીકે ઓળખાય છે.
- ઉદ્યોગ એટલે કુદરત પાસેથી મળેલા કાચા માલ પર જરૂરી પ્રક્રિયા કરી તેમાંથી માનવજરૂરિયાતો સંતોષી શકાય તેવી ચીજવસ્તુઓ તૈયાર કરવાની પ્રક્રિયા.

- ઉદ્યોગમાં કુદરતી સંપત્તિ પર જરૂરી પ્રક્રિયા કરી તેની ઉપયોગિતા કે તુછિગુણ વધારવામાં આવે છે. એ. ટ., કપાસમાંથી કાપડ બનાવવાની પ્રક્રિયા, લાકડામાંથી ફન્નિચર બનાવવાની પ્રક્રિયા, ઘઉંમાંથી બિસ્કિટ બનાવવાની પ્રક્રિયા વગેરે ઉદ્યોગનાં ઉદાહરણો છે.
- ઉદ્યોગના પ્રકારો (Types of Industry) : ઉદ્યોગના મુખ્ય ત્રણ પ્રકાર પાડી શકાય : 1. પ્રાથમિક કે મુખ્યભૂત ઉદ્યોગ,
2. ગૌણ ઉદ્યોગ અને 3. આનુષ્ઠાનિક ઉદ્યોગ.

□ 1. પ્રાથમિક કે મૂળભૂત ઉદ્યોગ (Primary Industry) :

- આ મૂળભૂત ઉદ્યોગો છે.
- આ ઉદ્યોગોમાં કુદરત પર વધારે આધાર રાખવામાં આવે છે.
- જમીન, દરિયો, હવા વગેરેમાંથી આવા ઉદ્યોગો ઉત્પાદન કરે છે.
- આ પ્રકારના ઉદ્યોગોમાં શિકારનો ઉદ્યોગ, મત્સ્ય ઉદ્યોગ, પશુપાલન, ઘેતી, ખાણા ઉદ્યોગ, મરધા-બતકાં ઉછેર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

□ 2. ગૌણ ઉદ્યોગ (Secondary Industry) :

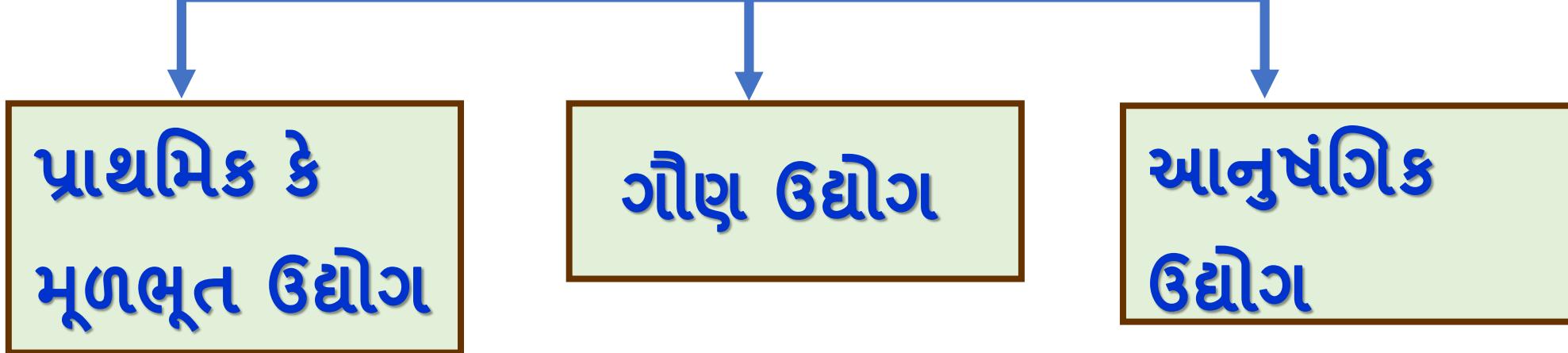
- ગૌણ ઉદ્યોગો એટલે એવા ઉદ્યોગો કે જે મૂળભૂત ઉદ્યોગોની પેદાશોને કાચા માલ તરીકે ઉપયોગ કરી નવી પેદાશોનું સર્જન કરે છે.
- કુદરતી સંપત્તિ ગ્રાહકો પાસે પહોંચે તે દરમિયાન વિવિધ પ્રકારનાં યંત્રો અને ટેકનોલોજી દ્વારા થતી પ્રક્રિયાને ગૌણ ઉદ્યોગો કહે છે.

- દિ. ત., રંગ-રસાયણ ઉદ્યોગ, ખાતર ઉદ્યોગ, કપડ ઉદ્યોગ,
સ્ટીલ ઉદ્યોગ વગેરે ગૌણ ઉદ્યોગો છે.
- 3. આનુધંગિક ઉદ્યોગ (Tertiary or Service Industry) :
 - આ ઉદ્યોગો મૂળભૂત અને ગૌણ ઉદ્યોગોને મદદ કરે છે.
 - આ ઉદ્યોગો ગ્રાહકોની તદન નજીક હોય છે.
 - આ ઉદ્યોગો મૂળભૂત અને ગૌણ ઉદ્યોગની પેદાશો પર પ્રકિયા
કરીને તને વધુ વપરાશ યોગ્ય બનાવે છે.

- આ રીતે આવા ઉદ્ઘોગો અન્ય ઉદ્ઘોગોને મદદ કરે છે.
તથી તને આનુષ્ઠંગિક ઉદ્ઘોગો કહે છે.
- આવા ઉદ્ઘોગોનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. એ. ટી., ડેરી ઉદ્ઘોગ,
તૈયાર કપડાં, ખાંડાં, બેકરી, કાગજ, બેન્ક, વીમો,
વખાર, વાહનવ્યવહાર, આડતિયા, માહિતીસંચાર
વગેરેનો સમાવેશ આનુષ્ઠંગિક ઉદ્ઘોગોમાં થાય છે.

- એતી દ્વારા કપાસનું ઉત્પાદન કરવામાં આવે તે
પ્રાથમિક ઉદ્યોગ, કંપાસમાંથી કાપડ બનાવવામાં આવે
તે ગૌણ ઉદ્યોગ, કાપડમાંથી તૈયાર વસ્ત્રો બનાવવામાં
આવે તે આનુષ્ઠાંગિક ઉદ્યોગ.
- ઉદ્યોગના પ્રકારો નીચે મુજબ આકૃતિ સ્વરૂપે રજૂ કરી
શકાય :

ઉદ્યોગના પ્રકારો

Thanks

For watching